Michiel Nouts, majolicaschilder in Antwerpen en Delft

*Frans Caignie**

Groot was mijn verwondering toen mij foto's van de achterkanten van twee kwadraattegels werden toegezonden waarop een hoofdletter M is aangebracht (afb. 3 en 4).[1]. *De verwantschap met signaturen op Antwerpse papkommen viel meteen op (afb. 1 en 2). Waren deze tegels door dezelfde majolicaschilder uitgevoerd?*

De auteur dezes heeft samen met Leon Geyskens een beschrijvende studie verricht naar de Antwerpse papkommen in de collectie van het museum Maagdenhuis te Antwerpen.[2] Deze beroemde papkommen met afbeeldingen van Maria met kind en diverse mannen- en vrouwenportretten hebben vanaf de allereerste studies over Antwerpse majolica aandacht gekregen, maar waren nog nooit eerder integraal bestudeerd.[3] Twee van de papkommen hebben een vergelijkbare signatuur aan de onderkant: een MN en een M (afb. 1-4). Deze signaturen worden aan de Antwerpse majolicaschilder Michiel Nouts toegeschreven. De MN-papkom bevindt zich in museum Boijmans van Beuningen te Rotterdam en is in 1932 aangekocht uit de collectie van Frans Claes, toenmalig conservator van het museum

Afb. 1 Papkom met mannenportret, voor- en onderkant, gemerkt 'M' (coll. museum Maagdenhuis, Antwerpen, inv.nr. 46/39; foto: Herman Hillen).

* Bijzondere dank is verschuldigd aan Jaap Jongstra, redacteur van *Tegel*, die tijdens het nazicht van dit artikel waardevolle aanvullingen aanbracht, in het bijzonder gegevens uit de stadsarchieven van Delft en Amsterdam, zoals opgemaakt kan worden uit de verwijzingen in de noten.

[1] Dank aan Leo van Druten.

[2] Leon Geyskens en Frans Caignie, *De majolicapapkommen van het Maagdenhuis. Beschrijvende en vergelijkende studie*, Rapporten van het stedelijk informatiecentrum archeologie en monumentenzorg, 22, Antwerpen 2022.

[3] B. Rackham, *Early Netherlands Maiolica with special reference to the tiles at The Vyne in Hampshire*, Londen 1926, 49 en 121, afb. 53c; Catalogus 1930: *Geïllustreerde catalogus van het Museum der Commissie van Openbare Onderstand van Antwerpen, ingericht Lange Gasthuisstraat 33*; L.J.M. Philippen, 'Oud Antwerpsch plateelwerk', in: *Gedenkboek Frans Claes: Museum "De Gulden Spoor" te Antwerpen, Antwerpen's Oudheidkundigen Kring*, MCMXXXII, Antwerpen 1932, 252-253; L.J.M. Philippen, 'Een Merkwaardige Verzameling Oud-Antwerpsch Plateel', in: *Antwerpen's Oudheidkundige Kring*, Jaarboek XIII, Antwerpen 1937, 25-41, Pl. I tot III.

Vleeshuis te Antwerpen.[4] Bernard Rackham maakte in zijn boek over vroege majolica uit 1926 zowel gewag van de MN gemerkte papkom als van de schilder Michiel Nouts maar hij legde niet het verband tussen die twee. Dat gebeurde pas enkele jaren later, in 1930. Volgens de in noot 2 vermelde studie heeft deze papkom een Antwerpse herkomst en hoort dit stuk iconografisch bij de collectie papkommen in het Maagdenhuis. Het is dan wel de vraag waarom een majolicaschilder het ene stuk met een M heeft gemerkt en een ander met MN.[5]

Kalligrafisch gezien zijn de M-en op de papkommen en de tegel met hond zo goed als identiek: vergelijk de opvallende schreef boven en onder het linker- en het rechterbeen, en de korte afstand tussen het linkerbeen en de V-vorm binnenin de letter (afb. 3). Kritisch beschouwd kunnen wel verschillen aangestipt worden, zoals bijvoorbeeld de kromming van het linkerbeen bij de papkom. Op het fragment met de eekhoorn ontbreekt jammer genoeg de linkerbovenhoek van de M (afb. 4). Op het resterend deel zijn de schreven prominent aanwezig, maar de letter lijkt spiegelbeeldig getekend. Als signatuur, aangebracht met een grof penseel, zijn dergelijke kleine verschillen geen bezwaar om ze aan dezelfde hand toe te schrijven.

Kan Michiel Nouts dan ook aangewezen worden als schilder van beide kwadraattegels?
Geboren circa 1570, staat hij niet als meester ingeschreven in het Antwerpse Sint-Lucasgilde, maar hij wordt in een document van 12 december 1595 wel 'geleyspotbackere' genoemd.[6] Het is niet duidelijk of hij in Antwerpen een eigen atelier had. Wel kunnen aan de hand van twee

Afb. 2 Papkom met vrouwenportret, voor- en onderkant, gemerkt 'MN' (Museum Boijmans van Beuningen, Rotterdam, inv.nr. A 3393 KN&V; foto https://www.boijmans.nl/collectie/kunstwerken/12895/papkom)

[4] De aankoop door Frans Claes was omstreden getuige een polemiek tussen de conservator en het bestuur van het Maagdenhuis, zie Geyskens en Caignie *De majolicapapkommen*, 42. Volgens deze auteurs heeft dit stuk ook een Antwerpse herkomst.

[5] Geyskens en Caignie, *De majolicapapkommen*, 40-41, 58-59.

[6] Claire Dumortier, *Céramique de la Renaissance à Anvers. De Venise à Delft*, Bruxelles 2002, 244; Claire Dumortier, 'Les marques en majolique anversoise (XVIe - debut XVIIe siècle). Problèmes d'interpretation', in: *Merken opmerken. Merk- en meestertekens op kunstwerken in de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik. Typologie en methode*, Leuven 1990, 125, noot 54.

financiële transacties banden tussen Michiel Nouts en Den Salm aangetoond worden en bij uitbreiding ook met atelier De Tennen Pot aan de Sint-Jansvliet.

Schuld van Den Salm aan Henric Nouts

De eerste aanwijzing hiervoor is de financiele band die Michiels vader, potverkoper Henric Nouts, had met Den Salm. Dit kwam doordat Willem van Brecht (mede-eigenaar van Den Salm na zijn huwelijk met Gheertruydt Snoeye, weduwe van Lucas Andries) in 1578 een bedrag van 243 gulden had geleend bij vader Henric Nouts. De aflossing van die schuld door Willem van Brecht aan vader Nouts gebeurde met 143 gulden baar geld en 100 gulden door levering van 'tien stuks geleyerswerck' uit eigen atelier.[7] Het feit dat vader potverkoper van beroep was en een zakelijke relatie had met atelier Den Salm, maakt aannemelijk dat hij voor zijn zoon een opleiding als pottenbakker voorzag. Was dit als leerjongen in Den Salm? En was het hier dat hij zich verder bekwaamde tot majolicaschilder? De Antwerpse archieven geven hierover niets prijs. Ook voor zijn tweede zoon, Henric junior, zag vader Nouts een toekomst in dit ambacht. Henric junior zien we dan ook in 1606 terug als majolicabakker wanneer hij wordt ingeschreven in het Antwerpse Sint-Lucasgilde; hij woonde in de nu verdwenen Caystraete.[8] In die tijd al traden zonen in de voetstappen van de vader; dit zien we bijvoorbeeld ook bij de vijf zonen van Guido Andries.

In de marge van deze schuldafhandeling leren we

Afb. 3 Kwadraattegel met een liggende hond, voor- en achterkant, gemerkt 'M'(particuliere collectie, 129 x 129 x 15 mm; foto Paul Combrink).

[7] Dumortier, *Céramique*, 42; zie Geyskens en Caignie, *De majolicapapkommen*, 59, schema 1, linkerkant.

[8] Dumortier, *Céramique*, 243.

dat een stuk majolicawerk op 10 gulden gewaardeerd werd. Gezien de prijs per stuk mogen we aannemen dat het apothekerspotten, siroopkannen of schotelgoed van de beste kwaliteit betrof.

Schuld van Michiel Nouts aan Den Salm

De tweede aanwijzing voor een band met het atelier Den Salm maken we op uit een schuldbekentenis uit 1595 van Michiel Nouts zelf die 92 gulden schuldig was aan Adrian Eynhouts (afb. 5).[9] Die was gehuwd met Anna van Dueren die het atelier Den Salm runde na het overlijden van haar twee vorige echtgenoten, Guido Andries en Franchois Frans. Over de aard van de schuld zegt het archiefstuk niets. Wel versterkt dit de hierboven geformuleerde hypothese dat de toen circa 25-jarige Michiel Nouts er als majolica-schilder werkzaam kan zijn geweest.

Michiel Nouts en De Tennen Pot

Via Adrian Eynhouts, bij wie Michiel geld geleend had, moet hij ook bekend geweest zijn met majolica-atelier De Tennen Pot aan de Sint-Jansvliet, dat vanaf 1587 tot 1613 geleid werd door Adrians zoon, Andries Eynhouts. Dit atelier werd tot 1587 geleid door Guido II Andries, de jongste zoon van Guido Andries en Anna van Dueren, en we kunnen dit bedrijf beschouwen als een uitbreiding van de productiecapaciteit van Den Salm. Tot het afval en de misbaksels in de resten van majolica-atelier De Tennen Pot behoren allerlei vaatwerk, proenen en tegels, waaronder een biscuittegel. Fragmenten van papkommen werden er tijdens de opgraving niet

[9] Stadsarchief Antwerpen, SR#419, f° 355r; bron: Dumortier, *Céramique*, 244; zie Geyskens en Caignie, *De majolicapapkommen*, 59, schema 1, rechterzijde.

Afb. 4 Kwadraattegel met achteromziende eekhoorn, voor- en achterkant, gemerkt 'M'. Bodemvondst bij wegwerkzaamheden te Vlissingen op 9 juni 2022, 100 x 129 x 17 mm (collectie D.J. Antheunisse).

aangetroffen, evenmin op het terrein van atelier Den Salm.[10] Mocht Michiel inderdaad bij De Tennen Pot hebben gewerkt, dan kan hij daar ook tegels hebben beschilderd, in het bijzonder kwadraattegels in de aard van de tegels die er opgegraven werden (afb. 6). Een onderzoek van de afmetingen van de twee tegels met M-signatuur en de twee voorbeelden uit De Tennen Pot wijst uit dat die dicht bij elkaar liggen. Aan hun langste zijde zijn de hond (afb. 3) en de eekhoorn (afb. 4) beide 129 mm met een dikte van respectievelijk 17 en 15 mm. De koe en de vis (afb. 6) uit de Tennen Pot zijn beide 128 mm breed met een dikte van respectievelijk 18 en 17 mm. Bij de biscuittegel uit de Tennen Pot zijn deze maten 129 x 128 x 16 mm.

Er is op basis van archeologische vondsten ook nog een andere mogelijkheid. Op de locatie van het atelier De Bloempot van Hans Boudewyns in de Sint Jansstrate (huidige Aalmoezenierstraat) zijn fragmenten van papkommen met dambordpatroon gevonden en ook biscuitfragmenten met oefenportretten van een man en een vrouw. Ook in deze werkplaats had Michiel Nouts als plateelschilder kunnen werken.

Archivalische sporen in Delft

In 1609, ongeveer 39 jaar oud, verhuisde Michiel Nouts naar Delft waar hij in 1611 werd ingeschreven als poorter en vermeld staat als 'platielbacker oft tegelschilder komende van Antwerpen'.[11] Of hij uit eigen beweging naar Delft kwam of dat hij werd gevraagd door een Delftse plateelbakker is onbekend. Duidelijk is wel dat er in die periode meer Antwerpenaren naar Delft kwamen, zoals Hendrick van den Ryn (of Rijn) die werkzaam was voor de eveneens uit Antwerpen afkomstige Pauwels Bourset, eigenaar van plateelbakkerij Rouaan.[12]

In 1610 koopt hij er voor 875 gulden een huis in de Broerhuissteeg: 'Duwout Duwouts ende geldersman vercoopt michiel nouts een huys ende erve staende inde groote broerhuyssteech vrij voor acht hondert vyffentseventich gulden / hondert gulden gereet [gelt] ende vierenvyftich stuyver comt voor de rente'.[13] Volgens de Legger op verponding van huizen en molens in Delft had Michiel Nouts drie onderhuurders, waaronder een timmerman en een tinnegieter.[14] Met zijn achtergrond en status als 'geleyspotbackere' kon hij in Delft bij vijf majolicabakkerijen terecht: De Vier Romeynse Helden (1581?-1742), De Porceleyne Schotel (1598-1791), Rouaan (1605-1742), De Romeyn (1606-1774) en De Lampetkan (1609-1811). Vier bedrijven lagen dicht bij de Broerhuissteeg, alleen De Romeyn was verder weg in de zuidoostelijke hoek van de stad. Mogelijk kwam hij speciaal naar Delft om bij de in 1609 gestichte Lampetkan te komen werken. In het archief van het weeshuis in Delft wordt hij 'geleischrijver' genoemd.[15] Het is een wat vreemde benaming voor een plateelschilder. Deze term heeft te maken met de nieuwigheid van het ambacht; gangbare termen moesten nog inburgeren. De variant 'plateelschrijver' wordt tussen 1607 en 1635 tien keer in het Delftse archief genoemd en betreft vier personen.[16]

[10] Dat wil niet zeggen dat papkommen nooit zijn vervaardigd in deze twee bedrijven. Als gerenommeerde ateliers zullen ze ongetwijfeld een ruim assortiment aan bekende vormen in Antwerpse majolica hebben vervaardigd.

[11] Dumortier, *Céramique*, 244.

[12] Dumortier, *Céramique*, Bourset 232, Vande Ryn 247; Wik Hoekstra-Klein, *Geschiedenis van de Delftse plateelbakkerijen. Deel 16. 'Rouaen' ook genaamd vanaf 1715 'Het lage Huys' 1605-1742, 'Het Hooge Huys' 1650-1742, 'Plateelbakker Thomas Jansz van Boonen' * ca 1586-† ca 1649*, Delft 2009, 59.

[13] Erfgoed Delft, Stadsarchief, Archief 477, Kamer van Charitate, inventaris 366, f° 010r4.

[14] Erfgoed Delft, Stadsarchief, Archief 1, Archieven van het stadsbestuur van Delft, inventaris 413, f° 238r. De onderhuurders zijn timmerman Guilliame Foyert, tinnegieter Mathijs Ariens zn en Govert Jacobs zn van den Heuvel van wie het beroep niet staat vermeld. De legger is opgemaakt vanaf 1620, maar heeft in het geval van Michiel Nouts betrekking op de situatie van voor 1615.

[15] Erfgoed Delft, Stadsarchief, Archief 72, Weeskamer Delft, inventaris 336, f° 121v.

[16] In het stadsarchief Delft werd gezocht op term *plat*lschrijver*.

In de archieven van Delft wordt verder een Servaes Nouts vermeld die in 1628 een kind 'Micheyl' krijgt.[17] Deze Servaes is de in Antwerpen geboren zoon van Michiel Nouts die zijn eigen zoon vernoemde naar diens grootvader.[18] Voor zover was na te gaan is Servaes nooit actief geweest in de plateelnijverheid. De kleinzoon duikt in 1657 in Amsterdam op waar hij op 27 juni in ondertrouw gaat.[19] Michiel Nouts zelf was in Delft slechts enkele jaren werkzaam als majolicaschilder. Zijn naam wordt vermeld in het begrafenisregister van 22 februari 1615.[20]

Niet alle Delftse akten zijn echter teruggevonden. Een akte van 7 december 1610 in het Antwerps stadsarchief verwijst naar akten van respectievelijk 23 februari en 9 juni 1609 waarin Michiel vanuit Delft procuratie gaf aan zijn broer Henric (junior) om zijn zakelijke belangen in Antwerpen te behartigen.[21] Vergelijking van de signatuur van Michiel op deze officiële documenten uit Delft met de signaturen op de onderkant van de papkommen en de twee tegels had mogelijk tot een toeschrijving kunnen leiden. Helaas werden de voornoemde akten in het stadsarchief van Delft niet teruggevonden of bleven ze er nooit bewaard. Hierdoor blijft ook de reden voor deze procuratie aan zijn broer te Antwerpen voor ons onbekend.

Majolica uit de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw is zelden gedateerd of van een schilderssignatuur voorzien. Het feit dat er nu vier stukken voorliggen met een bijna identieke signatuur is zeldzaam. Wij achten het logisch dat deze zijn uitgevoerd door een en dezelfde schildershand, die van Michiel Nouts.

Tot nu toe zijn geen andere tegels, borden of papkommen met een M of MN signatuur bekend, ook niet bij de Archeologische dienst in Delft.[22] Wellicht bevinden zich bij particulieren dergelijke uit Delft afkomstige tegels of vormstukken. De auteur dezes houdt zich aanbevolen om met deze particulieren in contact te komen.

17 Erfgoed Delft, Stadsarchief, Archief 14, Doop-, Trouw-, en Begraafboeken Delft, inventaris 55, f° 55v.

18 Dumortier, *Céramique*, 244.

19 Stadsarchief Amsterdam, Archief 5001, ondertrouwregisters, inventaris 477, f° 228: 'Michiel Sarvaes Nouts van Delft, oud 30 jaren'. Hij trouwt met Maritje Eduwarts.

20 Erfgoed Delft, Stadsarchief, Archief 14, Doop-, Trouw-, en Begraafboeken Delft, inventaris 37, f° 144v.

21 Stadsarchief Antwerpen, SR#485, f° 236; bron: Dumortier, 'Les marques', 125, noot 54.

22 Mail van Jorrit van Horssen, archeoloog, Erfgoed Delft, Gemeente Delft, aan auteur, d.d. 4 april 2023.

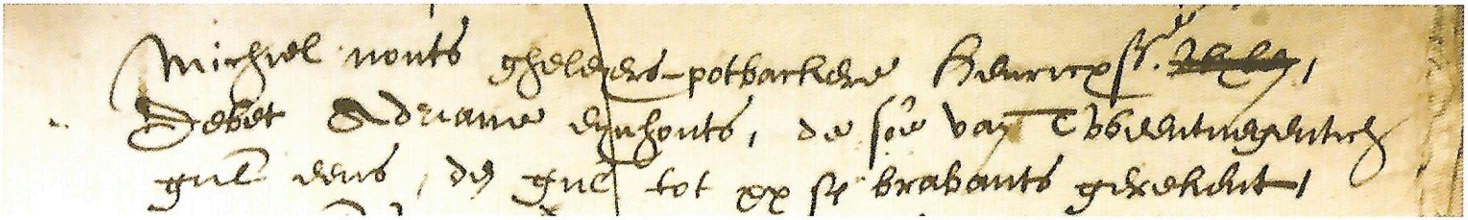

Afb. 5 Schuldbekentenis van Michiel Nouts: 'Michiel Nouts gheleyers-potbackere Henricxsone, debet Adriane Eynhouts, de somme van tweentnegentich gulden eens, …'.

Afb. 6 Kwadraattegels met een koe en een vis, majolica-atelier De Tennen Pot, Sint-Jansvliet, Antwerpen (coll. Erfgoeddepot Archeologie, inv.nr. A000-G11-M2, 128 x 128 x 18 mm en A000-G11-M3, 128 x 127 x 17 mm).

Over de auteur

Frans Caignie (1945), Schilde bij Antwerpen. Opgeleid tot handelsingenieur was hij een volle loopbaan actief bij IBM Belgium. Als bestuurslid van de Vrienden van het Nederlands Tegelmuseum (1995-2005) creëerde hij de website van het Museum en van de Vrienden, programmeerde hij de interactieve toepassingen Tegels op Locatie en Tegelindex, en startte hij het E.C.T.C. bulletin. Hij verdiept zich in de studie van de Antwerpse majolicategel, waarover publicaties verschenen in *Tegel* en op zijn website www.tegels-uit-antwerpen.be. Op de jaardag van 2019 is hij benoemd tot erelid van de Vriendenstichting.

Michiel Nouts, Maiolica Painter in Antwerp and Delft

Two early tiles with diamond borders and an almost identical M on the back have recently been discovered. A similar M can be found on a porringer in the collection of Museum Maagdenhuis in Antwerp. It also shows a strong affinity with a porridge bowl in the collection of Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam, with the monogram MN. These signatures are rare on maiolica and were probably done by one and the same painter.

The two porringers have always been ascribed to Michiel Nouts (c. 1570-1615), a 'gheleyers-potbackere' (maiolica painter) from Antwerp, who settled in Delft in 1609. He had a demonstrable business relation with the Den Salm maiolica pottery in Antwerp, and was also acquainted with the proprietors of De Tennen Pot ('The Pewter Tankard'), on whose site archaeologists have also found tiles with diamond borders.